

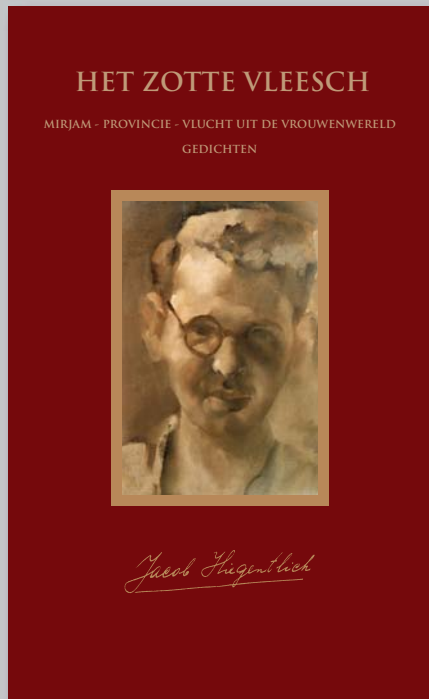
1 MEI 2007

DE ONTHULLING VAN HET MONUMENT VOOR DE
ROERMONDSE JOODSE SLACHTOFFERS

HERDENKING VAN DE HONDERDSTE GEBOORTEDAG
VAN DE SCHRIJVER JACOB HIEGENTLICH

WIEL KUSTERS: 'WER IST ERSTANDEN?'
OVER TWEE JEUGDGEDICHTEN VAN JACOB HIEGENTLICH.
VOORDRACHT BIJ DE AANBIEDING VAN DE HERDRUK VAN
HET ZOTTE VLEESCH

JACOB HIEGENTLICH: 'FIEBER.I.' EN 'FIEBER.II.' UIT:
DIE ROTE NACHT, SPÄTJAHR

ONTHULLING VAN HET GEDENKTEKEN VOOR DE MET ROERMOND VERBONDEN JOODSE SLACHTOFFERS.

De dag van 1 mei 2007 stond voor Roermond in het teken van de geschiedenis van de Joodse gemeenschap die eens in de stad woonachtig is geweest. Een al langer bestaand plan om de slachtoffers van de vervolging in de Tweede Wereldoorlog te herdenken werd concreet na de publicatie van 'De ondergang van Joods Roermond 1940-1945' in de *Spiegel van Roermond* 2006. Al bij de presentatie van dat boek in december 2005 bespraken de aanwezige leden van het College van Burgemeester en Wethouders met het bestuur van Rura dat er een monument ter herinnering

aan de omgekomen Roermondse Joden zou moeten komen. In overleg met de Israëlitische gemeente in Limburg en haar vertegenwoordiger in Roermond, Henri Goudsmit, werd besloten dat monument te laten ontwerpen en vervaardigen door de Maastrichtse beeldhouwer Appie Drielsma en het te laten plaatsen op de open binnenruimte van de voormalige synagoge aan de Hamstraat. De stichting Rura beheert de synagoge sinds een aantal jaren. De gemeente Roermond stelde de middelen ter beschikking voor de oprichting van het monument.

OPENINGSWOORD VAN LEEN VAN MARION, FOTO HENNIE RETERA

Het criterium voor de vermelding van slachtoffers op het monument luidt: 'Degenen die:

1. door het handelen van de bezetter en / of diens aanhang tijdens de Tweede Wereldoorlog of op een later tijdstip, als gevolg van die oorlog, het leven hebben verloren, en
2. in de stad Roermond (waaronder ook Herten, Maasniel en Swalmen) zijn geboren en / of daar gedurende een belangrijke tijd hebben gewoond, bepalend voor de stad of voor het slachtoffer.

In ieder geval behoren hiertoe degenen die, terwijl zij woonachtig waren in Roermond, uit de stad zijn gedeporteerd of gevlucht met het oog op de komende deportatie en dientengevolge omgekomen zijn.'

Uiteindelijk is een lijst tot stand gekomen van 133 personen die in hun leven een bijzondere band met Roermond hebben gehad. Deze lange lijst maakt duidelijk hoe vergaand de vervolging en de poging tot vernietiging van onze joodse bevolking zijn geweest. Op 1 mei 2007 waren te midden van veel belangstellenden aanwezig Benoit Wesly, voorzitter van de Israëlitische gemeente in Limburg, rabbijn Yakov Schapiro, familieleden van de slachtoffers, waaronder leden van de families Goudsmit en Hiegentlich, het gemeentebestuur en het bestuur van Rura. Bij de onthulling van het monument spraken burgemeester

RABBIJN SCHAPIRO, BENOIT WESLY EN LEEN VAN MARION, FOTO HENNIE RETERA

Henk van Beers en Leen van Marion. De Ruravorzitter ging in op de sterke symboliek van het monument. De twee zuilen staan voor de oude tempelzuilen Jachin en Boaz, die ooit voor de oude tempel in Jeruzalem stonden. Dat waren gestileerde granaatappelbomen, die het nieuwe leven verbeeldden, dat steeds weer ontstaat. In de tussenplaat van het monument zijn de namen van de slachtoffers uit het materiaal weggesneden, waarmee duidelijk wordt gemaakt dat de namen wel zichtbaar zijn, maar dat het materiaal en daarmee het lichaam niet meer aanwezig is. Hierna werd het herinneringsgebed Jizkor uitgesproken door rabbijn Schapiro. Benoit Wesly sloot de rij van sprekers waarbij hij herinnerde aan het kwaad en leed dat het Joodse volk was overkomen. Tegelijkertijd riep hij op om naar de toekomst te kijken.

LEDEN VAN THEATERZANGGROEP SAVANNAH, BRACHTEN LIEDEREN TEN GEHORE, WAARONDER DEM MILNERS TRERS EN DORTN, DORTN, FOTO HENNIE RETERA

BURGEMEESTER HENK VAN BEERS, BEELDHOUWER APPIE DRIELSM, MEVROUW VAN BEERS EN HENRI GOUDSMIT, FOTO HENNIE RETERA

HERDENKING VAN DE HONDERDSTE GEBOORTEDAG VAN JACOB HIEGENTLICH

In de theaterzaal van het Centrum voor de Kunsten vond op 1 mei 2007 's avonds de herdenking plaats van de honderdste geboortedag van Jacob Hiegentlich (30 april 1907 – 18 mei 1940) met de presentatie van de herdruk van zijn eerste roman *Het zotte vleesch*. Deze debuutroman dateert van 1924 en is in het jaar daarna uitgegeven. Jacob Hiegentlich was toen zeventien jaar oud. Hij vertelt in dit boek het verhaal van de jonge Joodse schrijver Peter Wiranowitsch, woonachtig in een Roermondse arbeiderswijk, en diens vriend de kunstschilder René Veraert (Jules Rummens 1905-2000). Het verhaal is van een sombere toonzetting. Uiteindelijk vertrekken de beide vrienden, teleurgesteld in de liefde en de plaatselijke verhoudingen, naar de grote stad Amsterdam. Naar verluidt, heeft de vader van Jacob de roman na de verschijning opgekocht en laten vernietigen. Na een intensieve speuractie is in 2005 een exemplaar gevonden. Die vondst was aanleiding voor een publicatie in de Spiegel van Roermond 2007 over de relatie tussen Hiegentlich en de onderwijzer, journalist en schrijver Herman Maas (1877-1958), ooit bekend als 'de Limburgse Zola'. Als redacteuren en tekstbezorgers namen Huub Graus en Hein van der Bruggen het initiatief om *Het zotte vleesch* opnieuw uit te geven

en bij gelegenheid van de herdenking van de geboortedag van Hiegentlich aan te bieden. De Roermondse Rabobank verklaarde zich bereid om een substantiële bijdrage in de kosten van deze uitgave te verstrekken. De Stichting Rura was bereid de uitgever te zijn. Besloten werd om in de herdruk ook een drietal novellen op te nemen

THEATERZANGGROEP SAVANNAH,
FOTO HENNIE RETERA

en gedichten voor zover deze ontleend konden worden aan een inventarisatie uit 1948. Peter Nissen, kenner bij uitstek van werk en leven van Hiegentlich, verzorgde een biografische schets die in de heruitgave is opgenomen. Mevrouw Rosalie Hirsch-Hiegentlich, nichtje van de schrijver, stelde familiefoto's ter beschikking. Maurice Rummens, zoon van Jules Rummens, gaf toestemming om de tekeningen van zijn vader, die

PETER NISSEN, FOTO HENNIE RETERA

in *Het zotte vleesch* waren opgenomen, te publiceren. Ars Grafisch heeft veel zorg en werk aan de opmaak en druk besteed.

De herdenking en de presentatie van de herdruk van *Het zotte vleesch* werden dankzij de inleidingen van Peter Nissen en Wiel Kusters en ook dankzij de muzikale bijdrage van theaterzanggroep Savannah een gedenkwaardige aangelegenheid. Ongeveer 200 belangstellenden woonden de avond bij.

Peter Nissen besprak de belangrijkste aspecten van het leven van Jacob Hiegentlich. Aan de hand van twee vroege gedichten van de schrijver ('Fieber.I.' en 'Fieber.II.', afkomstig uit de bundel *Die Rote Nacht* uit 1923), bracht Wiel Kusters in een indrukwekkend betoog enkele thema's uit diens leven naar voren. Omdat Huub Graus door ziekte verhinderd was, droeg zijn zoon Ramses werk van Hiegentlich

RAMSES GRAUS, FOTO HENNIE RETERA

voor, te weten een drietal gedichten en fragmenten uit de ook in de bundel opgenomen novelle *Mirjam*.

Het was een bijzonder moment toen het boek vervolgens kon worden aangeboden aan mevrouw Hirsch-Hiegentlich die met haar man en haar kinderen aanwezig was.

DE AANBIEDING VAN HET EERSTE EXEMPLAAR VAN DE HERDRUK VAN *Het zotte vleesch* AAN ROSALIE HIRSCH-HIEGENTLICH. FOTO HENNIE RETERA

OP DE EERSTE RIJ VAN HET THEATER DE FAMILIE HIRSCH-HIEGENTLICH MET RECHTS VAN HEN (ALS ZESDE EN ZEVENDE VAN LINKS) DE BEIDE DAMES JETTEN. IN HET HUIS VAN DE FAMILIE JETTEN IN DE ROERMONDSE WEERD KON ROSALIE HIRSCH-HIEGENTLICH DE TWEDE WERELDOORLOG OVERLEVEN. FOTO HENNIE RETERA

VOORDRACHT VAN WIEL KUSTERS BIJ DE PRESENTATIE VAN DE
HERDRUK VAN DE DEBUTROMAN *Het zotte vleesch* VAN DE SCHRIJVER
JACOB HIEGENTLICH OP 1 MEI 2007

WIEL KUSTERS, FOTO HENNIE RETERA

‘*Wer ist erstanden?*’ Over twee
jeugdgedichten van Jacob Hiegentlich

1 Onder de gedichten die ons van
Jacob Hiegentlich zijn overgeleverd,
en waarvan met name de sonnetten
ons verplaatsen naar een in moreel en
esthetisch opzicht dubbelzinnige wereld,
tussen naturalisme en decadentisme,
waarin weinig ruimte is voor illusies
over de menselijke natuur en waarin
het Schone niet meer in wisselwerking
verbonden is met het Goede, zoals
de platoonse traditie het wilde,
zijn mij toch vooral de in het Duits
geschreven gedichten opgevallen, die de
zestienjarige scholier publiceerde in het
bundeltje *Die Rote Nacht* (1923).
Zo luidt het begin van ‘Fieber I’:

O, das brennende leid in den herzen,
das röchelnde blut meiner seele,
ich wollte so gern es euch sagen:
nicht zu sagen das schrecklich’ ich
wage.

Die blutende leidenschaft,
die rotblutende sünde,
die werde ich euch da legen:
das ihr meine schande
fühlt mit der hande!
Fluch dir, du scheusliche bande!

Er is in dit gedicht sprake van een
geheim, van iets verschrikkelijks dat
de dichter niet durft uit te spreken.
Een ‘bloedende hartstocht’, een
‘roodbloedende zonde’. Dat geheim,
die zonde is hem tot schande. Erover
spreken kan hij niet. Wel kan hij dat
geheim aan ons voorleggen, op een wijze
dat wij het *voelen*. Met onze handen
zelfs. Die handen, de handen van de
lezer – die er natuurlijk niet héus aan te
pas komen bij het lezen van dit gedicht –
krijgen, al voelend, als het ware deel aan
de schande. Ze worden medeplichtig. En
de voelende lezer roept geschrokken en
verontwaardigd, zo stelt Jacob het zich
voor: ‘Fluch dir, du scheusliche bande!’
Het onuitsprekelijke geheim, waarover
alleen door te *zwijgen*, en door suggestie,
gesproken kan worden, heeft iets te
maken met handen en voelen.
Verderop in het gedicht zien we hoe
de schuldige handen als het ware
gereduceerd worden tot een vinger, een
‘bloedige vinger’. Door dat adjectief
‘blutger’ in ‘blutger finger’ wordt die
vinger verbonden met de al bij de

aanvang van het gedicht opgeroepen ‘bloedende hartstocht’.

Het is, denk ik, niet ver gezocht, ‘Fieber I’ te lezen als een gedicht over een jongensgeheim: masturbatie. De betekenis van de ‘blutger finger’, een vinger die niet alleen doorbloed is, maar ter hand genomen, ook van hartstocht ‘bloedt’, lijkt me hiermee genoegzaam aangeduid.

Blijkens het gedicht gaat het om een schandelijk geheim, een paradoxale *geheime* schande, die vooral ’s nachts tot dreiging wordt. Dan ‘droht da’ ‘so still und ängstlich stumm / ein finger, blutger finger’. Opvallend is hier het woord ‘stumm’. Het geheim mag niet worden uitgesproken, blijft in die zin ‘stom’, zo werd ons al aan het begin van dit koortsgedicht verteld. Hier blijkt dat geheim samen te vallen met een ‘ängstlich stumm[er] [...] finger’: die vinger is zelf het geheim, de zonde, de schande die de lezer voor de dichter op de vlucht doet slaan als voor iemand met een besmettelijke ziekte. Zo denkt de dichter. En dat terwijl hij de lezer nu juist, door hartstocht gedreven, zijn schande met diens eigen handen zou willen laten voelen en hem tot deelgenoot van zijn bloedende hartstocht zou willen maken. Zo suggereert toch in terugblik opnieuw de tweede strofe van het gedicht. Uitgesproken wordt dit alles niet. Verzwegen tot op grote hoogte. En gesuggereerd voor wie het welsprekende zwijgen van dit gedicht weet te verstaan.

Het gedicht eindigt met de komst van de dageraad, het ochtendrood, dat het rood van de bloedige vinger en de zondige dreiging weet te verjagen: ‘Was doch so rot da?// Der tag und die sonne.’

Zo eindigt, verrassend genoeg, het gedicht als een zogenaamd *wachterlied*, als een merkwaardige variant op dat lyrische genre uit de middeleeuwen, dat men in de literatuurgeschiedenis omschreven kan vinden als een gedicht, een lied over verboden nachtelijk liefdesspel, waaraan het ochtendgloren een einde maakt. Zij het dat de dichter hier telkens weer minnaar en minnares ineen dreigde te worden.

2 Het is mogelijk, dat Jacob Hiegentlich zich in zijn eerste solistische ervaringen met de eigen seksualiteit als een zondige uitzondering heeft beschouwd. Ik hoef hier wel niet te herinneren aan het grote taboe dat in zijn jeugd jaren op zelfbevrediging rustte. Mogelijk werden de ermee verbonden gevoelens van angst en afkeer nog versterkt door twijfels over zijn seksuele geaardheid. Het gedicht ‘Fieber I’ impliceert, zoals ik meen te hebben laten zien, op zeker moment een – ik formuleer het zo voorzichtig mogelijk – als onbewust overkomende, indirecte uitnodiging aan de lezer om te participeren in de zonde van de jonge dichter. Gecombineerd met het bewustzijn in Roermond tot een zeer kleine minderheid van joodse inwoners te behoren, kan het seksuele aspect Jacobs gevoel van ‘anders zijn’ alleen

maar versterkt hebben.

Het joodse element in zijn identiteit, geconfronteerd met de dominant christelijke cultuur van zijn omgeving, wordt door Hiegentlich ter sprake gebracht in zijn tweede 'Fieber'-gedicht. Of beter: de pijnlijkheid van die confrontatie wordt erin voelbaar gemaakt.

Ook zonder dat het woord 'leidenshaft' hier valt, kan duidelijk zijn dat uit 'Fieber II' een verlangen spreekt. Maar het is voor de joodse jongen in zekere zin een verbóden en daardoor 'koortsig' verlangen: een verlangen naar de rituelen en mogelijk ook naar het verhaal van het katholicisme. 'Fieber I' en 'Fieber II' gaan beide over 'geheime' zaken waar de scholier Jacob Hiegentlich mee worstelde. 'Fieber II' begint zo

Es bellen die hunde,
die glocken bellen.
Aus meinen augen wellen
die tränen.

Die glocken bellen,
es bellen die hunde,
schau meine wunde
von liebe.

De honden blaffen, de klokken blaffen. Men zou nog kunnen vertalen dat ze 'bulderen'. Hoe dit ook zij, het is duidelijk dat Jacob een grapje maakt, door de klokken hier op het eerste gezicht (of gehoor) niet te laten 'bellen' maar blaffen.

Daarmee worden die klokken, de gojimse kerkklokken, heel even een soort honden: niet meteen een positieve connotatie.

Toch, of misschien juist daardoor, omdat de 'hondsheid' van de christelijke klokken botst met het verlangen dat ze tegelijkertijd bij de dichter oproepen, springen hem de tranen in de ogen. Peter Nissen heeft in zijn schets van Hiegentlichs leven Jules Rummens geciteerd, die zich herinnerde hoezeer Jacob eigenlijk ook deel wilde uitmaken van heel het aan rituelen zo rijke roomse leven in Roermond. 'Wat Jacob ook aan het hart ging,' aldus Rummens, 'was dat hij zich buitengesloten voelde van de katholieke rituelen. [...] Jacob werd zwaarmoedig als hij de klokken van de kathedraal hoorde luiden.'

Maar het gedicht 'Fieber II' gaat over meer dan klokken en rituelen. Het draait om de persoon van Jezus Christus en zijn Opstanding uit de dood. Met Pasen huilen de klokken van vreugde: 'Christ ist erstanden'. En ze voegen er als het ware aan toe: Nu moet je je ziel aan Hem toewijden. De dichter hoort het, maar verzet zich: 'Verflucht was an/ meinem herzen nagt'. En hij zet zijn vervloeking voort: 'Verflucht ihr alle/ ergötzliche bande'. Dus: Vervloekt jullie allemaal,/ lachwekkende bende. Ik merk daarbij op, dat het bijvoeglijk naamwoord 'ergötzlich' het zelfstandig naamwoord 'Götze', dat wil zeggen 'afgod' in zich draagt. Het is een echo van de vervloeking

in het eerste *Fieber*-gedicht, die de dichter van de lezer te horen denkt te krijgen, wanneer hij die zou inwijden in zijn schandelijke geheim. Hier zijn het de kerkklokken, en in en door hen de katholieke gelovigen, die als onrein worden bestempeld. En nu door de dichter, die, ironisch, nog wel wil opmerken dat de Christus' Verrijzenis hem plezier doet. En hoewel hij daar verder niet zo veel mee opheeft, blijft van verre een klok 'Aus dem Lande' nog even 'klagen' dat Christus is opgestaan: erg indrukwekkend vindt de dichter de boodschap blijkbaar niet.

Of is die 'klacht' gevoelsmatig toch ook de zijne? Klaagt ook hij, de dichter, dat het met Christus toch waarlijk zo goddelijk gesteld is, ook al verzet hij zich daartegen? Daar is toch wel weer veel voor te zeggen, als we kijken naar het laatste gedeelte van het gedicht. Plotseling 'blaffen' de klokken niet meer, maar 'klinken' ze. En daar zwellen 'de wonden'. Wiens wonden? Die van de nog niet met en in Christus verzeen joodse jongen, die pijn voelt omdat hij verscheurd is? Daar lijkt het wel op. Zijn bloed druppelt in het graf. Hij lijkt bestemd voor de dood, zonder verrijzenis. Terwijl Jezus' bloed, het bloed van de Christus, het graf nu juist met een Nieuw Leven bevrucht heeft. Het is van een schrijvende dubbelzinnigheid.

'Wie die hunde bellen.' Hoor hoe de honden nu blaffen. Het is alsof ze spotten, vervloeken. En de tranen die

opnieuw uit de ogen van de dichter stromen, zijn geen tranen meer van ontroering en verlangen. Eerder van desillusie. Want, zo luidt de vraag: 'Wer ist erstanden?' Het antwoord luidt: 'Er'. Christus dus. De volgende vraag is: 'Unsereins?' Iemand als wij, iemand van ons? En het smartelijke antwoord: 'Unserkeins'. Weliswaar was Jezus van Nazareth een joodse leraar, – de Jezus van de christenen, Jezus Christus, hoort bij hen voor wie de dichter een 'ander' is.

3 Tot zover heb ik geprobeerd, dicht bij de tekst blijvend, iets te laten zien van wat er in twee Duitstalige, ondanks de verschillende focus – op seksualiteit en op religie – sterk samenhangende gedichten van de jonge Jacob Hiegentlich te lezen valt.

Tot slot geef ik nog graag iets prijs van een associatie die ik heb bij het laatste van de twee gedichten en wel via het woord 'Unserkeins', dat je weliswaar zou kunnen vertalen als 'niemand als wij niemand van ons', maar waarbij dan toch dat schrijvende Duitse neologisme 'Unserkeins', dat hier bijna tot een naam voor de voor de joodse dichter afwezige Christus wordt, verloren zou gaan. De associatie is er een met de 'Niemand' uit het gedicht 'Psalm' van de Duitstalige Roemeens-Joodse dichter Paul Celan, tijdelijk overlevende van de holocaust, tot hij in 1970 in Parijs een einde aan zijn leven maakte. In het gedicht 'Psalm', uit de bundel *Die Niemandsrose* (1963) laat Celan de slachtoffers, de

vernietigden, spreken. In de eerste regels gebeurt dat met een verwijzing naar Genesis 2:7, waar God de mens formeert uit stof van de aardbodem en hem de levensadem in zijn neus blaast. De doden zullen, zo is de bittere klacht, niet herschapen worden. Er is niemand die dat zal doen.

Niemand knetet uns wieder aus Erde
und Lehm,
niemand bespricht unseren Staub.
Niemand.

In de volgende regels wordt 'niemand' tot een persoon, een negatieve persoon weliswaar, een Afwezigheid, een Niemand. En daarmee krijgt hij dan toch weer een bestaan, als aanwezige Afwezigheid. En hoe wrang klinkt dat dan:

Gelobt seist du, Niemand.
Dir zulieb wollen
wir blühn.
Dir
entgegen.

Ook de doden, de slachtoffers van de alle begrip te boven gaande vernietiging, worden nu aanwezig afwezig: los van aarde en leem, waaruit zij niet opnieuw gevormd kunnen worden.

Ein Nichts
waren wir, sind wir, werden
wir bleiben, blühend:
die Nichts-, die
Niemandrose.

Zo niet-bestaande bestaande, in dit gedicht bijvoorbeeld, bloeien zij als een niets-roos voor Niemand, als een Niemandroos, boven al het lijden uit, hoewel voorgoed daarmee verbonden.

Mit
dem Griffel seelenhell,
dem Staubfaden himmelswüst,
der Krone rot
vom Purpurwort, das wir sangen
über, o über
dem Dorn.

Paul Celans *Niemand* is de God uit de Hebreeuwse bijbel, van wie het in een van zijn andere gedichten ('Es war Erde in ihnen') heet, dat de slachtoffers hem niet loofden, omdat ze hoorden dat Hij 'alles dies wollte,/ [...] alles dies wusste'. Jacob Hiegentlichs *Unserkeins*, ter sprake gebracht negentien jaar voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, is de Zoon van God in de christelijke traditie, als mens ter dood gebracht, maar volgens de bekeerde Jood Paulus opgewekt uit de dood, als de eerste van de gestorvenen. In al zijn koortsig, pijnlijk en voor zichzelf uiteindelijk niet te rechtvaardigen 'onzuiver' verlangen, kon de zestienjarige Jacob Hiegentlich hem ten slotte toch niet anders zien dan als *Unserkeins*, die geen enkel joods graf met zijn bloed bevruchten zou, geen niet-christelijk leven herkneden.

Wiel Kusters

Uit: *Die Rote Nacht, Spätjahr* (Roermond 1923), bundel met zes gedichten van Jaap Hiegentlich.

FIEBER. I.

O, das brennende leid in den herzen,
das röchelnde blut meiner seele,
ich wollte so gern es euch sagen:
nicht zu sagen das schrecklich' ich wage.

Die blutende leidenschaft,
die rotblutende sünde,
die werde ich euch da legen:
das ihr meine schande
fühlt mit der hande!
Fluch dir, du scheusliche bande!

So still es nun,
so still und stumm,
es geht nun,
ganz still herum
das Fatum.

So still es nun
alles still, alles schlaft.
Die nacht schwarz herum,
so still und stumm,
das Fatum.

O, was droht da?
Ein finger-blut.
O, was droht da?
so rot da?
so still und ängstlich stumm,
ein finger, blutger finger.

Ich kann es nicht sagen,
ich dürf es nicht sagen.
Zu sagen ich's nicht wage
das blutrot schreckende,
das ekel-erweckende,
das ekelhaft grausame,
das scheusal-erregende,
dir es vorlegende
wirst meinen nahmen
fliehn wie die seuche,
wirst du mich fliehen
wie 'nen aussätzigen.
Es bleib in den herzen,
dunkles g'heimnis.
O, was doch droht da?
Blutger finger.
Was doch so rot da?

Der tag und die sonne.

FIEBER. II.

Es bellen die hunde,
die glocken bellen.
Aus meinen augen wellen
die tränen.

Die glocken bellen,
es bellen die hunde,
schau meine wunde
von liebe.

„Christ ist erstanden“
Die glocken schreien.
Jetzt wirst du weihen
ihm deine seele.

„Christ ist erstanden
wie er eins gesagt!“
Verflucht was an
meinem herzen nagt.

Verflucht ihr alle
ergötzliche bande,
„Christ ist erstanden“
Es tut mir gefallen.

„Christ ist erstanden
wie er einst gesagt“
Aus dem Lande
die glocke klagt.

Es bellen die hunde,
es klingen die glocken.
Es schwellen die wunden,
wie tropft das blut
herab ins grab.

Wie die hunde bellen.
Aus meinen augen wellen
die tränen hinab.

Wer ist erstanden?

Er ist erstanden.

Unsereins?

Unserkeins.

JOODSE SLACHTOFFERS

LEO BAER	26-03-1886	SUSSMANN LEHMANN	18-06-1859
ROLF HELMUT BAER	16-09-1931	BERTHA LEHMANN	12-07-1891
SENTA BAUM-LIJFES	18-05-1916	MARCEL LEVANO	14-02-1900
MAX BEHREZT	22-01-1913	FRANCISKA LEVANO-ZONDERVAN	16-08-1899
HELENE BERETS-WILLSTAEDT	01-10-1887	ELFRIDE ROSETTA LEVANO	18-02-1926
ANDREAS BERETZ	05-03-1864	ROSETTA LEVANO	15-11-1929
MAURITS BIEMAN	26-02-1907	ISRAEL DE LEVIE	03-08-1886
MANUEL BLOEMENDAAL	08-10-1876	JOHANNA DE LEVIE-ZONDERVAN	31-05-1892
ROSINA BLOEMENDAAL-NATHAN	26-06-1870	ROSETTA DE LEVIE	21-01-1917
WALTER BLOEMENDAAL	17-10-1904	MAURITZ LEVITICUS	08-04-1866
AGATHE BOCK	14-02-1920	BERTHA LEVITICUS-VIJTH	11-09-1873
AARON COLTHOF	07-07-1874	RACHEL LEVITICUS-COMPRIS	02-04-1865
BENJAMIN IZAAK COLTHOF	07-07-1902	ARMAND NOÉ LEVITICUS	19-08-1903
ISRAËL COLTHOF	13-08-1906	JOHANNA HELENA HENRIETTA LEVY	07-11-1895
CAROLINA EGGER-FOIJER	22-01-1860	FLORA MAIJER-LEVY	10-03-1883
ROSA HERMINA EGGER	02-11-1893	ROSALIA MANHEIM-VOS	16-11-1888
SELMA EGGER-KEIJZER	09-10-1873	LUDWIG MARX	08-09-1873
CESAR JOSEPH EGGER	01-01-1898	ELLA MARX	25-06-1903
JOSEPH EGGER	04-02-1905	PAUL NATHAN	28-02-1896
HERMANN FALKENSTEIN	19-03-1907	HERBERT NATHAN	03-12-1929
MIMI FALKENSTEIN-VAN DER SLUIS	02-08-1913	JOSEPH NEUMANN	04-09-1880
HENDRICA FRANCKEN	26-04-1891	EVA NEUMAN-WEISS	05-01-1887
BERNARD GOEDHART	07-07-1890	JEANNETTE PASSMANN-VOGELSANG	28-01-1878
SELINE FREDERIKA GOEDHART-COHEN	12-12-1891	CHARLOTTE RECHTSCHAFFEN	15-04-1927
EVALINE GOEDHART	08-02-1923	MAX VAN DER RHOER	02-03-1898
JACQUES GOEDHART	14-08-1917	MINA VAN DER RHOER-BOUMAN	14-09-1892
MAX GOEDHART	07-02-1920	JOSEPH VAN DER RHOER	29-01-1923
SIJLVAIN GOEDHART	08-05-1892	LILLI LUCIE SIMON-MOSES	06-05-1906
ROSA GOEDHART-HANAU	30-06-1889	ELI SIMON	25-10-1941
JOANNA IVONNE GOEDHART	22-01-1925	ALEX STERNFELD	03-02-1888
SARA GOLDSMID-GOEDHART	09-10-1884	ROSALIE STERNFELD-EGGER	31-03-1893
HENRI WILLEM GOUDSMIT	31-08-1890	ALBERT STERNFELD	01-11-1916
ELSA GOUDSMIT-HAHN	09-05-1894	LEO STERNFELD	01-04-1921
LOUIS SALLIE GOUDSMIT	15-12-1927	ELISA J. STOPPELMAN-GOUDSMIT	07-02-1898
RENÉ LEO GOUDSMIT	15-01-1932	WILLEM STRAUS	21-03-1848
WILHELM GROSS	28-02-1883	ROSA STRAUS	23-02-1883
ANNA GERTRUD GROSS-SACHS	02-11-1895	ELSA STRAUS	05-02-1890
FANNY HABER-LION	14-04-1860	SELMA SIBILLA STRAUS	10-04-1892
GERRIT HAMBURGER	24-07-1899	HARTOG MOZES TROMPETTER	04-02-1868
ABRAHAM HAMBURGER	11-08-1923	SIENTJE TROMPETTER-DE JONG	04-05-1869
MAGDALENA HAMBURGER	17-06-1927	MOZES TROMPETTER	15-09-1897
ELKA HAHN	10-10-1886	MAURITS VELLEMAN	19-02-1907
AUGUSTE HAHN	09-03-1888	REBECCA VELLEMAN-CARDOZO	01-06-1909
IDA HAHN	28-03-1891	ESTHER VELLEMAN	11-05-1935
MARTHA HELLMANN	16-08-1896	MARIANNA VELLEMAN	03-09-1936
MOZES DE HES	03-09-1864	CLARA VELLEMAN	26-05-1939
JOSEPH HERZ	26-02-1879	MINNA WEHRMANN-ZIRKER	13-07-1865
BERTHA HERZ-LÖB	08-07-1878	BERNHARD WOLF	01-09-1889
SALLIE HIEGENTLICH	02-04-1863	IDA WOLF-WEHRMANN	24-09-1893
SALOMON JACOB HIEGENTLICH	27-04-1896	SIEGBERT WOLF	03-04-1921
CESAR HIEGENTLICH	13-09-1898	SIEGFRIED WINTER	07-05-1896
JOSEPH HIEGENTLICH	02-05-1904	ALBERT WOLF	12-03-1898
JACOB HIEGENTLICH	30-04-1907	HERMINA JOHANNA ELISA WOLF GOUDSMIT	03-01-1898
JEANNETTA HORNEMAN-LEVITICUS	26-04-1873	HERBERT WOLF	02-03-1927
ELIÉZER SAMUEL ISRAËLS	30-11-1938	FANNY FELICE WOLF	18-09-1930
ELIE JACOB	20-05-1879	HERMANN WOLF	07-10-1878
BETJEN JACOB-GOEDHART	11-03-1884	ANNA WOLF-EISIG	03-04-1885
ROLF GORDON KELLER	11-12-1910	LEOPOLD WOLF	23-12-1898
MAIER KRÄMER	12-02-1878	PAULA WOLF-ADLER	26-07-1891
ERWIN JAKOB KRÄMER	02-01-1909	HILDE WOLF	10-09-1923
FRIEDA LEHMANN-REINHEIMER	09-12-1871	RUTH WOLF	18-03-1928
MORITZ LEHMANN	08-09-1898	MENDEL JAKOB WOLLHEIM	11-06-1923
EMMA LEHMANN-WOLF	22-06-1895	ADOLF ZODICK	25-09-1886
LUDWIG LEHMANN	27-05-1901	FRIEDA ZODICK-HAHN	17-09-1889
JOSEPH LEHMANN	28-02-1923	BENEDICTUS ZONDERVAN	08-09-1887
ARNOLD WOLF	20-12-1920	BERNHARD ZONDERVAN	31-05-1890

UITGAVE: Stichting Rura, Roermond 2007.

REDACTIE: Hein van der Bruggen.

FOTO'S ONTHULLING MONUMENT EN HERDENKING: Hennie Retera.

© COPYRIGHT SCHILDERIJ OMSLAG HET ZOTTE VLEESCH: Maurice Rummens.

FOTO VAN DIT SCHILDERIJ: Ser Prop.

DRUK EN VORMGEVING: ARS Grafisch, Roermond.

